

**LUOMU LENTOON
KAAKKOIS-SUOMESSA
-hankkeen loppuraportti**

SISÄLLYS

1	Hankkeen tausta ja tavoitteet	3
2	Hankkeen toteutus.....	4
2.1	Työpaketti 1: Luoda Kaakkois-Suomen luomun toimintasuunnitelma ja sitouttaa keskeiset toimijat sen toteuttamiseen.....	4
2.1.1	Nykytilanteen analyysi.....	4
2.1.2	Nelikenttäanalyysi kehittämisen pohjana	5
2.1.3	Kehittämispolut	6
2.1.4	Toimintasuunnitelman työstäminen.....	7
2.1.5	Kaakkois-Suomen luomun toimintasuunnitelma.....	8
2.1.6	Toimeenpanoryhmä	9
2.1.7	Hankkeen järjestämät tilaisuudet.....	9
2.2	Työpaketti 2: Kehittää Kaakkois-Suomen vahvaa luomuviljaosaamista edelleen ja vahvistaa erityisesti luomusiementuotantoa.....	11
2.3.	Viestintä.....	12
2.4.	Henkilöstö ja talous	13
3	Hankkeen tulostavoitteet.....	14
3.1	Hankkeen tulokset.....	14
3.2	Hankkeen tulosten mittarit ja todentaminen	15
4	Hankkeen arviointi	17
5	Lopuksi	19
	Liitteet	20

Luomu lentoon Kaakkois-Suomessa -hanke sai rahoitusta Euroopan maaseudun kehittämisen maatalousrahastosta, ja sitä rahoitti Kaakkois-Suomen ELY-keskus. Hanketta toteuttivat Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu ja Pro Luomu ry 1.2.2019–30.9.2020. Hankkeen kokonaisbudjetti oli 202 185 euroa, josta Euroopan unionin rahoitusosuus oli 84 917,70 euroa.

1 HANKKEEN TAUSTA JA TAVOITTEET

Luomun viljely, jalostus ja kulutus Suomessa on viime vuosina kasvanut tasaisesti ja vahvasti. Luomualan kehittämissuunnitelmassa on asetettu tavoitteeksi, että Suomen peltoalasta 20 % olisi luomua vuoteen 2020 mennessä. Valtioneuvoston linjausten mukaan tavoitteena on, että julkisten keittiöiden käyttämistä raaka-aineista tulisi olla luomua 20 % vuonna 2020.

Kaakkois-Suomi on vahvaa luomun viljelyaluetta. Alueen luomuala on lisääntynyt kiitettävästi viime vuosina ja on valtakunnan keskiarvoa suurempi (vuonna 2020 16,1 %), mutta kuten monilla muillakin alueilla, luomun käyttö ei ole kehittynyt pinta-alan kehityksen tahdissa. Myös valtioneuvoston asettamasta ammattikeittiöiden luomun käytön tavoitteesta ollaan Kaakkois-Suomessa kaukana.

Elintarvikeketjujen toimivuus on yksi Kaakkois-Suomen maaseudun kehittämissuunnitelman 2014–2020 strategisista painopisteistä. Elintarvikeketjun sisäinen yhteistyö, kumppanuuksien vahvistaminen toimialan sisällä ja lähitoimialojen kanssa, luonnonmukaisen tuotannon lisääminen ja monipuolistaminen sekä lähiruoan säännöllisen käytön edistäminen ovat tärkeitä painopisteitä kehittämistyölle.

Luomu lentoon Kaakkois-Suomessa -hankkeen tarkoituksena oli vahvistaa Kaakkois-Suomen luomun kehittämistä aktivoimalla ja sitouttamalla alueen toimijoita luomun kehittämiseen. Hankkeessa selvitettiin luomun käytön nykytilaa, keskeisimpiä kehittämistarpeita ja tarvittavia toimenpiteitä. Lisäksi haluttiin lujittaa alueen vahvuuksia luomuviljaosaamisessa ja tuoda viljelijöille uusia mahdollisuuksia luomusiementuotantoon.

Hankkeen konkreettiset tavoitteet olivat:

1. Luomun kehittämissuunnitelman laadinta ja tarvittavien kehittämistoimenpiteiden alkuun saattaminen alueella.
2. Vahvistaa alueen luomuviljaosaamista kansallisesti ja tuoda luomusiementuotannon mahdollisuudet toimijoiden tietoon.
3. Sitouttaa alueen toimijoita luomualan kehittämiseen sekä edistää toimijoiden verkottumista ja yhteistyötä ja tukea kehittämis- ja yritysryhmähankkeiden käynnistämistä.

2 HANKKEEN TOTEUTUS

Hankkeen toteutus oli jaettu kahteen työpakettiin, joista ensimmäisessä tehtiin Kaakkois-Suomen luomun toimintasuunnitelma sekä sitourettiin toimijat sen laadintaan ja toteuttamiseen (toteuttajina Xamk ja Pro Luomu yhdessä).

2.1 Työpaketti 1: Luoda Kaakkois-Suomen luomun toimintasuunnitelma ja sitouttaa keskeiset toimijat sen toteuttamiseen

Alueellisten luomusuunnitelmien tarkoitus on kehittää alueelle sopivaa luomuruokajärjestelmää. Alueellisia luomusuunnitelmia on tehty aiemmin Etelä-Pohjanmaalla (Luomua lakeudelta – kohti luomua Etelä-Pohjanmaa) ja Hämeessä (Hämäläisen luomun tiekartta). Joissakin maakunnissa alueellinen toimija tai alueelliset ruokakoordinaatiohankkeet ovat ottaneet vastuun luomun edistämisestä. Alueelliset erot vaikuttavat siihen, mitä kullakin alueella edistetään ja mitä asioita pyritään vahvistamaan.

Toimintasuunnitelmatyöhön valmistauduttiin tutustumalla Etelä-Pohjanmaalla toteutettuun SME Organics -hankkeen työhön. Alueellisten luomun toimintasuunnitelmatyön tekijöiden yhteinen tapaaminen järjestettiin yhteistyössä Ruokasektorin koordinaatiohankkeen kanssa Seinäjoella 28.8.2019.

2.1.1 Nykytilanteen analyysi

Kaakkois-Suomen luomun toimintasuunnitelmaa varten selvitimme aluksi luomun nykytilanteen alueella. Luomutoiminnan volyymia ja rakennetta tarkasteltiin saatavilla olevista tilastoista ja selvityksistä. Lisäksi tutustuttiin alueen kehittämissuunnitelmiin ja -strategioihin. Kartoituksen pohjalta haastattelimme alueen tuottajia, kaupan ja elintarviketeollisuuden edustajia, pienjalostajia, ammattikeittäjiä sekä alueen kehittäjä- ja koulutusorganisaatioiden edustajia Etelä-Karjalassa ja Kymenlaaksossa. Teemahaastattelussa kysyttiin luomutoimin-

nan nykytilanteesta, tulevaisuuden näkymistä ja kiinnostuksesta luomun kehittämiseen. Teemahaastatteluja tehtiin yhteensä 56.

Hankesuunnitelmassa ideoitu kuluttajatutkimus päätettiin jättää tekemättä, koska tulokset eivät todennäköisesti poikkeaisi valtakunnallisista tuloksista. Sen sijaan TNS Gallupilta ostettiin valtakunnallisen luomubarometrin pohjalta tuotettu analyysi luomuostamisen nykytilanteesta eri alueilla. Se mahdollisti Kaakkois-Suomen tilanteen vertailun muihin maakuntiin.

Kootun tiedon perusteella hanketiimi työsti nelikenttäanalyysin erikseen kummankin maakunnan tilanteesta ja laati alustavat kehittämissuunnitelmat (Miltä Kaakkois-Suomen luomu näyttää 2019). Nämä julkaistiin edelleen työstettäväksi seminaareissa 18.9.2019 Lappeenrannassa ja 19.9.2019 Kouvolassa, ja ne on esitelty tarkemmin seuraavissa alaluvuissa.

Kuva 1. Alkukartoituksen tuloksia esiteltiin syyskuussa 2019.

2.1.2 Nelikenttäänalyysi kehittämisen pohjana

Toimintasuunnitelmatyön avuksi laadittiin keväällä ja kesällä 2019 kartoitus, joka koostaa yhteen Kaakkois-Suomen luomun vahvuudet, heikkoudet, mahdollisuudet ja uhat (SWOT). Nelikenttäänalyysi perustuu alkukartoituksen teemahaastatteluihin, tilastoihin ja strategioihin.

Vahvuudet

Luomutuotanto Kaakkois-Suomessa on kasvussa, ja luomun myynti ja kiinnostus luomutuotteisiin on lisääntynyt vähittäiskaupoissa. Lähiruoan vahvan aseman ja kotimaisen ruoan arvostuksen nähtiin haastatteluissa tukevan luomun kasvua. Kaakkois-Suomesta löytyy valtakunnallisesti tunnettua luomuosaamista ja luomubrändejä, jotka luovat tukevan pohjan luomun edistämiseksi.

Kaakkois-Suomessa on tehty pitkäjänteistä työtä luomutuotannon kehittämiseksi etenkin luomuviljan osalta. Kaakkois-Suomesta löytyy monipuolista elintarviketuotantoa ja suhteellisen hyvin erilaista jatkojalostusta, mikä luo hyvää pohjaa arvoketjujen rakentamiselle. Kiinnostus luomualan kehittämiseen on ehdoton vahvuus.

Etelä-Karjalassa uusia tiloja on siirtynyt luomuun, ja maakunnasta löytyy valtakunnallisesti tunnettua luomuosaamista sekä tunnettuja luomubrändejä. Juuso Joono on yksi hiiliviljelyn edelläkävijöitä Suomessa, ja Kuorttisen luomukanalan menestystarina on saanut myös valtakunnallista julkisuutta.

Kymenlaakson vahvuuksia on vahva luomuviljatuotanto ja osaaminen sekä siihen hyvin soveltuva iso tilakoko. Alueella on toimivia yhteistyöverkostoja (muun muassa Kymen Luomu) sekä paikallisia arvoketjuja (esimerkiksi Jalon Mylly -> Tuomon leipä).

Heikkoudet

Alkutuotannon osalta kehitettävää on erityisesti luomukasvisten kuten luomuperunan ja -porkkanan osalta. Kaakkois-Suomen luomutuotanto ei tällä hetkellä pysty vastaamaan lisääntyneeseen kysyntään. Luomukeruualueita ei alkukartoitusvaiheessa vielä ollut.

Luomun käyttö ammattikeittiöissä on melko vähäistä ja vähäinen käyttökin näkymätöntä, sillä käytetyistä luomuraaka-aineista ei aina viestitä kuluttajalle. Paikallisuus ja kotimaisuus riittää monelle toimijalle ja kuluttajalle, eikä luomulla nähdä riittävää lisäarvoa.

Luomusta ei tiedetä eikä viestitä riittävästi, eikä sitä osata liittää kestävänsä kehityksen mukaiseen toimintaan. Luomu ei tämän vuoksi näy alueen kehittämisstrategioissa ja -ohjelmissa Kaakkois-Suomen alueellista maaseudun kehittämissuunnitelmaa 2014–2020 lukuun ottamatta.

Etelä-Karjalassa aineistossa kiinnitettiin erityistä huomiota luomuneuvonnan tarpeeseen alueella.

Mahdollisuudet

Markkinoilta löytyy tilaa uusille lähiluomutuotteille, ja paikallisuus arvostetaan varsin korkealle. Lähiruoan vahva asema tukee myös lähiluomun kasvua. Kauppaa ja kuluttajaa kiinnostaa erityisesti paikallinen luomu. Matkailijat ja vapaa-ajan asukkaat tulisi huomioida molemmissa maakunnissa luomun potentiaalisina kuluttajina. Kaakkois-Suomessa on isoja elintarvikeyrityksiä, joilla on mahdollisuus laajentaa toimintaansa luomujalosteisiin. Tämä antaa kasvun mahdollisuuksia alueen luomutuotannolle.

Luomu sopii hyvin alueen kehittämisstrategioihin ja -ohjelmiin. Luomutuotantoon kuuluvat oleellisesti kestävä kehitys, ympäristöystävällisyys, biodiversiteetti, kiertotalous, hiiliviljely,

maan kasvukunnon hoito ja eettisyys. Nämä käsitteet näkyvät jo monessa maakunnan strategiassa ja toimeenpano-ohjelmassa, ja luomun voisi nostaa yhtenä kärkenä esiin näiden asioiden edistämiseksi. Maakunnalliset strategiat ohjaavat osaltaan alueen kehittämisrahoitusta, joten luomun näkyminen strategiatekstissä kannustaa alueen toimijoita hakemaan tarvittavaa rahoitusta luomualan kehittämiseen.

Etelä-Karjalassa mahdollisuuksia nähtiin vahvan marjanjalostuksen ja leipomokulttuurin kautta. Venäjän rajan läheisyys ja ennen kevään 2020 poikkeustilannetta kasvanut venäläisten matkailu luovat alueelle asiakaspotentiaalia.

Kymenlaaksossa korostui vahva vilja-alan osaaminen ja tuotanto, ja erikoistuminen luomuviljantuotannossa nähtiin vahvana mahdollisuutena. Maakunnan pienimuotoiset jatkojalostusyritykset olivat erittäin kiinnostuneita toimintansa kehittämisestä.

Uhat

Vaikka Etelä-Karjala ja Kymenlaakso ovat maakuntina melko erilaiset, yhteisinä uhkina nousivat esiin maatilojen määrän väheneminen ja niissä työllistyvien osa-aikaistuminen sekä yritysten resurssipula kehittämisen esteenä. Luomubyrokratia ja sen pelko voi olla luomuun siirtymisen esteenä, samoin luomun negatiivinen julkisuus ja näkymättömyys.

Etelä-Karjalassa pelättiin, ettei erikoistuneille, monialaisille luomutiloille löydy jatkajaa, kun taas Kymenlaaksossa nousi esiin luomuviljamarkkinoiden epävakaus.

2.1.3 Kehittämispolut

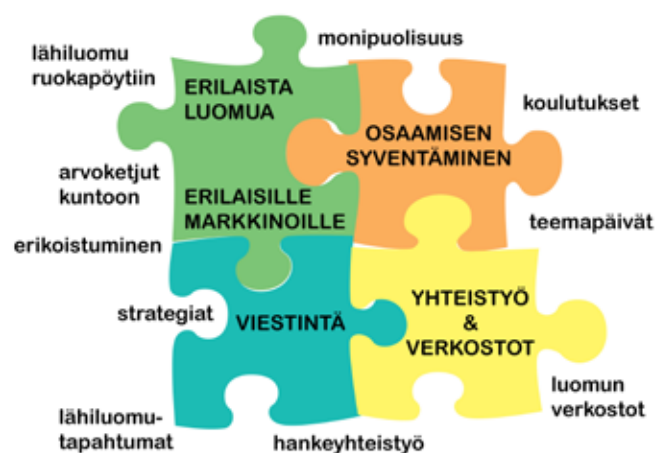
Nykytila- ja nelikenttäanalyysien perusteella Kaakkois-Suomen luomulle nousi esiin kolme keskeistä kehityspolkua: tuotannon erilaistaminen, osaamisen ja yhteistyön syventäminen sekä viestinnän lisääminen.

Tuotannon erilaistaminen voi tarkoittaa esimerkiksi viljantuotannon osalta erikoistumista perinneviljojen tai lajikkeellisten viljojen tuotantoon. Ammattikeittäille voidaan puolestaan tarjota ruokatuotantoon soveltuvia täsmätuotteita niin ammattikeittäiden kuin matkailualan toimijoiden tarpeisiin.

Osaamisen kehittämiseksi toivottiin uusia luomukoulutuksia ja -kurseja sekä erilaisia teemapäiviä. Erityisesti viestintään ja markkinointiin liittyvät koulutukset nousivat kartoituksessa selvästi esiin. Kaakkois-Suomen vilja-alan vakiintunutta yhteistyön mallia voisi laajentaa muille aloille hyödyntämällä jo olemassa olevia verkostoja.

Luomun näkyvyyden parantamiseksi paikallisia, valtakunnallisia ja kansainvälisiä luomu- ja lähiruokatapahtumia voi tulevaisuudessa hyödyntää entistä enemmän. Luomu tulisi saada näkyviin maakunnan strategioihin ja ohjelmiin, ja alueen päättäjille nähtiin tärkeänä kertoa lisätietoa luomun mahdollisuuksista ja merkityksestä.

Kehittämispolut on koottu kuvaan 2.

Kuva 2. Alkukartoituksen perusteella muotoillut luomun kehittämispolut limittyvät toisiinsa.

2.1.4 Toimintasuunnitelman työstäminen

Toimintasuunnitelman työstäminen aloitettiin kokoamalla Etelä-Karjalaan ja Kymenlaaksoon alueelliset luomun kehittäjäryhmät, joissa olivat edustettuina luomun arvoketjun jäsenet sekä keskeiset kehittäjätahot (kokoontuivat liitteenä 1). Ryhmille laadittiin työsuunnitelma, jossa tavoitteena oli neljän kokouksen aikana työstää suunnitelma valmiiksi ja saada hankeaihiot kirjastettua.

Kehittäjäryhmät kokoontuivat kerran syysyllä 2019 (Kouvola 29.10.2019, Lappeenranta 30.1.2019) ja kerran keväällä 2020 (Kouvola ja Lappeenranta 22.1.2020). Näissä tapaamisissa työstettiin molempiin maakuntiin luomun visiot ja hahmoteltiin niitä tukevat tavoitteet ja toimenpiteet.

Koronaviruksen aiheuttaman poikkeustilanteen vuoksi kehittäjäryhmien työ siirrettiin nopealla aikataululla verkkoon maaliskuussa 2020. Ennen verkkotyöskentelyn aloittamista kehittäjäryhmissä työstetyt aihiot koottiin yhteen. Luomun kehittämisen osalta Etelä-Karjalasta ja Kymenlaaksosta löytyi paljon yhteistä, joten visiot ja tavoitteet olivat helposti yhdistettävissä. Kaakkois-Suomen luomun visioksi määriteltiin: Vuonna 2030 luomu on yksi Kaakkois-Suomen menestystekijöistä.

Etätyöskentelyn työkaluksi valittiin Delphi-menetelmä. Delphi on tulevaisuuden tutkimuksessa käytetty asiantuntijamenetelmä, joka sopii hyvin monimutkaisten teemojen käsittelyyn. Delphi-tutkimus toteutettiin kaksikerroksisena sähköisenä kyselynä huhti-toukokuussa 2020.

Ensimmäisessä osassa kartoitettiin yllä mainitun luomun vision ja tavoitteiden tärkeyttä ja toteuttavuutta vuoteen 2030. Hanketiimi työsti alustavien toimenpide-ehdotusten pohjalta listan toimenpiteistä, joilla tavoitteet voitaisiin saavuttaa. Toisella kierroksella asiantuntijoita

pyydettiin asettamaan näitä toimenpiteitä tärkeysjärjestykseen sekä arvioimaan niitä ensimmäisen kierroksen teemoja, joihin sisältyi ristiriitoja vastaajien kesken. Lisäksi kysyttiin, mihin toimenpiteisiin vastaajat pystyisivät itse osallistumaan. (eDelphi-kysely 2020.)

Kuva 3. Kehittäjäryhmien työ siirtyi keväällä 2020 verkkoon.

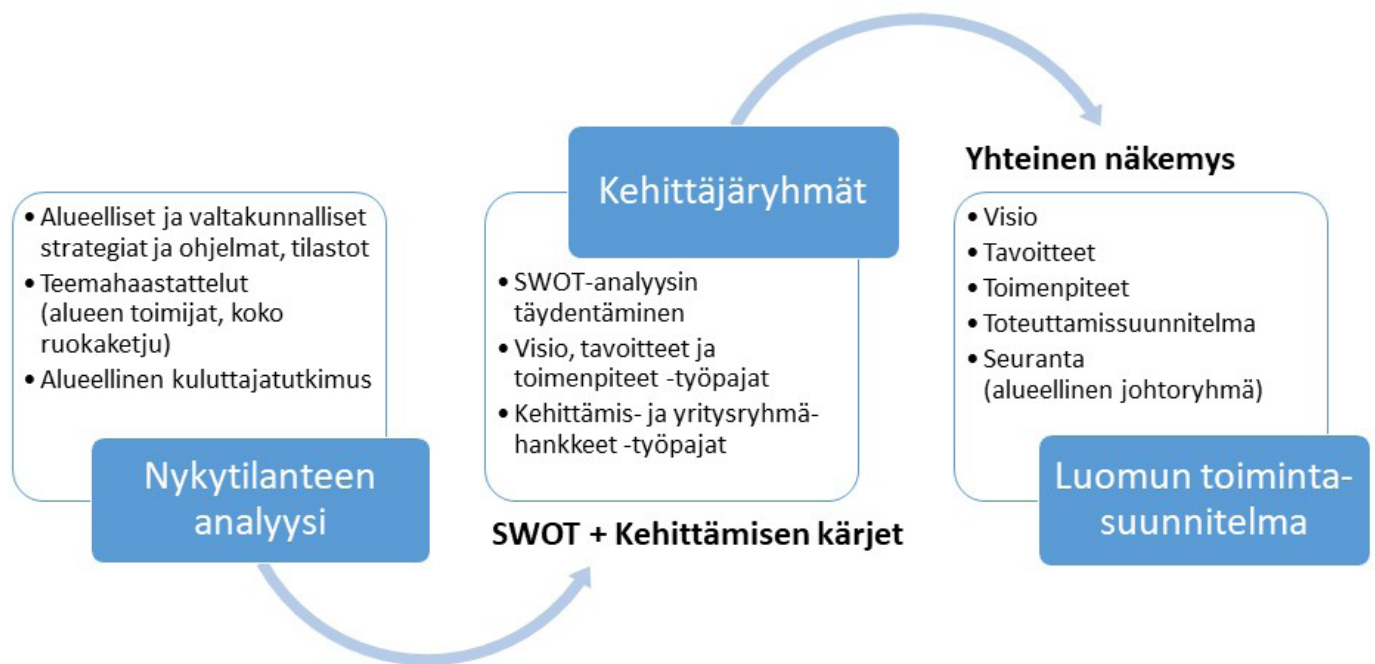
Kaikki vastaajat pitivät Kaakkois-Suomen luomun yhteistä visiota tärkeänä tai erittäin tärkeänä. Kaakkoissuomalaiset toimijat haluavat edistää luomua vahvasti ja laajasti monella eri rintamalla, ja yhteistyön merkitystä korostettiin. Sekä kehittäjäryhmissä että Delphi-tutkimuksen vastaajissa oli hyvin edustettuna elintarvikeketjun eri osat, ja alueen elinkeinoelämän näkemykset painottuivat vahvasti. (eDelphi-kysely 2020.)

Tärkeimmäksi yksittäiseksi teemaksi nousi paikallisen kysynnän edistäminen ja siihen liittyvät tavoitteet ja toimet kuten viestintä ja markkinointi. Kyselyssä nousi selkeästi esille muun muassa julkisten keittiöiden ja ravintoloiden luomun käytön lisääminen, luomutarjonnan kehittämiseen liittyvät tavoitteet ja toimenpiteet sekä osaamisen parantaminen ja yhteistyön kehittäminen. (eDelphi-kysely 2020.)

Delphi-työskentelyn jälkeen Etelä-Karjalan ja Kymenlaakson kehittäjäryhmät sekä Delphi-panelistit kokoontuivat yhteiseen Teams-kokoukseen (27.5.2020), jossa esiteltiin kyselyn tulokset ja keskusteltiin toimintasuunnitelman linjauksista.

Toimintasuunnitelman tavoitteista ja jatkotoimenpiteistä käytiin vielä erilliset keskustelut alueen kehittäjätahojen kanssa. Näiden keskustelujen tarkoituksena oli selvittää alueen kehittäjäorganisaatioiden sitoutumista toimintasuunnitelmaan ja sen toimenpiteisiin. Kehit-

täjäkeskusteluja pidettiin kolme (10.6., 12.6. ja 15.6.2020, ja keskusteluissa olivat mukana Etelä-Karjalan liitto, Imatran seudun kehittämissyhtiö Kehy, Kaakkois-Suomen ELY-keskus, Kymenlaakson liitto, Lappeenrannan kaupungin elintarvikehankinnat ja Wirma-yrityspalvelu, Lappeenrannan teknillinen yliopisto ja MTK Kaakkois-Suomi. ProAgria Etelä-Suomi ei aikataulusyistä päässyt mukaan keskusteluihin, mutta heiltä kysyttiin näkökulmia jatkotyöskentelyyn sähköpostitse.

Kuva 4. Toimintasuunnitelmatyö prosessina.

2.1.5 Kaakkois-Suomen luomun toimintasuunnitelma

Kaakkois-Suomen luomun toimintasuunnitelman tavoitteet ja toimenpiteet valikoituivat Delphi-kyselyn tulosten ja niistä käydyn keskustelun pohjalta. Hanketiimi työsti toimintasuunnitelman kesällä 2020. Kommenttikierroksella elokuussa 2020 pyydettiin palautetta siitä, ovatko toimenpiteet oikeita ja tarkoituksenmukaisia tavoitteiden kannalta, ja voivatko alueen toimijat sitoutua niihin. Palautteen jälkeen suunnitelma sai lopullisen muotonsa, ja se julkistettiin hankkeen päätöseminaarissa 16.9.2020.

Toimintasuunnitelma kattaa nykytilan analyysin, kehittämisen lähtökohdat, Kaakkois-Suomen luomun yhteisen vision, tavoitteet ja toimenpiteet. Kaakkois-Suomen luomun yhteinen visio, Luomusta Kaakkois-Suomen yksi menestyskijä, kertoo, millaista alueen luomun tulisi olla vuonna 2030. Visio, tavoitteet ja toimenpiteet ovat Etelä-Karjalan ja Kymenlaakson yhteisiä, mutta ne ottavat huomioon myös alueelliset erityispiirteet. Tavoitteet ja toimenpiteet linkittyvät toisiinsa, sillä luomua on kehitettävä koko arvoketjun laajuudelta. Tavoitteet ja niitä edistävät toimenpiteet on tarkemmin esitelty toimintasuunnitelmassa, ja ne antavat konkreet-

tiset askelmerkit sille, miten luomutuotantoa ja luomun käyttöä voidaan Kaakkois-Suomessa edistää.

Kaakkois-Suomen luomun toimintasuunnitelma on saatavilla hankkeen nettisivuilla (suora linkki). Toimintasuunnitelmaa painatettiin 400 kpl, josta 120 kpl lähetettiin osoitteellisena suorajakeluna hankkeen sidosryhmille ja muille alueen toimijoille. Postipaketteina lähetettiin viiden kappaleen erinä yhteensä 39 osoitteeseen (yhteensä 195 kpl), ja lisäksi toimeenpanoryhmän käyttöön 20 kpl:n erä. Loput 65 kpl jäivät Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoululle, ja niitä voidaan postittaa pyynnöstä niin yksittäisille henkilöille kuin esimerkiksi työryhmien käyttöön.

2.1.6 Toimeenpanoryhmä

Kaakkois-Suomen luomun toimintasuunnitelman toteuttamista varten perustettiin toimeenpanoryhmä (liite 2), jossa ovat edustettuna useat alueen kehittäjätahot. Ryhmän tehtävänä on seurata suunnitelman toteutumista, rohkaista alueen toimijoita suunnitelman toimeenpanoon ja viestiä luomualaan liittyvästä toi-

Kuvat 5 ja 6. Miniseminaarien yleisöä Kouvolassa ja Lappeenrannassa syyskuussa 2019.

minnasta. Lisäksi toimeenpanoryhmä ylläpitää yhteyksiä luomualaa kehittäviin tahoihin sekä kaupan ja valmistavien yritysten edustajiin. Ryhmän koollekutsujana toimii asiantuntija Marjut Henttonen Kaakkois-Suomen ELY-keskuksesta. Työn jatkuvuuden kannalta on hyvä, että toimintasuunnitelman kommentointikierroksella ja keskusteluissa työhön osallistuneet olivat valmiita sitoutumaan suunnitelman tavoitteisiin ja toimenpiteisiin.

2.1.7 Hankkeen järjestämät tilaisuudet

Hankkeen järjestämien tilaisuuksien tarkoituksena oli tuoda alueelle kehittämisen tueksi tarvittavaa tietoa luomusta, mahdollistaa luomutoimijoiden moniammatillista verkostoitumista ja luoda tilaisuuksia yhteisten hankkeiden suunnitteluun.

Suurin osa tilaisuuksista pystyttiin järjestämään suunnitellusti, mutta koronaviruksen aiheuttaman poikkeustilanteen vuoksi keväälle ja kesälle 2020 suunnitellut tapahtumat jouduttiin pääsääntöisesti perumaan. Poikkeustilanne sekä yrittäjien aika- ja resurssipula poikkeustilanne

Kuva 7. Paikallisuus ja luomu ovat tärkeässä roolissa matkailuun kehitettävien elämysten suunnittelussa. Asiaa pohdittiin Kouvolassa tammikuuisessa työpajassa.

rajoitti myös näiden tilaisuuksien osallistujamääriä.

Hankkeen järjestämien seminaarien ja työpajojen materiaalit ovat saatavilla hankkeen nettisivuilla www.xamk.fi/luomulentoon.

Syyskuussa 2019 järjestettiin miniseminaarit Lappeenrannassa (18.9.2019, 20 osallistujaa) ja Kouvolassa (19.9.2019, 24 osallistujaa). Miniseminaareissa esiteltiin alkukartoituksen tulokset ja kehittämisspolut. Lisäksi kuultiin näkökulmat ammattikeittäiden ja kaupan edustajilta sekä saatiin tietoa eri rahoitusmahdollisuuksista.

Kymenlaaksolainen matkailu nousuun -työpajassa 30.1.2020 Kouvolassa (14 osallistujaa) syntyi hankeaihioiden lisäksi idea opinnäytetyöstä, jossa selvitettiin kolmen maatilamatkailutilan yhteistyömallin kehittämistä palvelumuotoilun keinoin. Nämä kolme yritystä jatkavat opinnäytetyön aikana syntynyttä yhteistyötä edelleen.

Hankkeen loppuseminaari järjestettiin 16.9.2020 aamupäivän webinaarina. Seminaarissa julkistettiin Kaakkois-Suomen luomun toimintasuunnitelma. Avauspuheenvuoron piti valtiosihteeri Kimmo Tiilikainen, ja seminaarissa kuultiin innostavia puheenvuoroja ja esimerkkejä alueelta. Webinaarissa oli 53 läsnäolevaa osallistujaa, ja tallennetta oli 30.9.2020 mennessä katsottu 175 kertaa.

Yhteistyönä järjestetyt tilaisuudet

Hanke osallistui ruoka- ja kuljetuspalveluille tarkoitettun Etelä-Karjalan hankintatreffit -tapahtuman järjestämiseen Imatralla 13.11.2019 yhdessä Etelä-Karjalan Yrittäjien ja Maaseudun toimijoiden hankintaosaaminen vahvaksi (MAHVA) -hankkeen kanssa. Hankkeen projektipäällikkö osallistui tilaisuuden paneelikeskusteluun. Tilaisuuteen osallistui 30 henkilöä.

Luomu lentoon Kaakkois-Suomessa -hanke ja valtakunnallinen Ruokasektorin koordinaatiohanke

Kuva 8. Kaakkois-Suomen Luomubuumi-työpajassa oli kattava luomutuotenäyttely.

järjestivät yhdessä valtakunnallisen luomualan kehittäjien tapahtuman 25.–26.3.2020. Tapahtumassa julkistettiin luomusiementuotannon fokusryhmän työn tulokset. Seminaari oli tarkoitus järjestää Kouvolassa, mutta koronapandemian vuoksi tapahtuma siirrettiin nopealla aikataululla verkkoon. Suunniteltua ohjelmaa jouduttiin poikkeustilanteessa myös supistamaan. Etänä toteutetussa webinaarissa oli huikea osallistujamäärä, 382 läsnäolevaa osallistujaa, ja webinaarin tallennetta oli katsottu 545 kertaa.

Tyynelän tilan pellonpiennarpäivä 23.7.2020 veti paikan päälle peräti 250 osallistujaa, jotka turvallisuusohjeita noudattaen tutustuivat luomuviljelyn mahdollisuuksiin. Tilaisuus järjestettiin yhteistyönä muun muassa Soildiver Agro-hankkeen, Kymen Luomun ja Joutsenon maamiesseuran kanssa. Hankkeella oli tilaisuudessa asiantuntijapuheenvuoro, jonka piti maaseutuyrittäjä ja Etelä-Karjalan luomun kehittäjäryhmä jäsen Marko Suutari.

Yhteistyössä Luomubuumi–lisää luomutuotteita -hankkeen kanssa järjestettiin Kaakkois-Suomen Luomubuumi-työpaja 12.8.2020 Maatilamatkailu Tuhannen Tarinan Talossa Kannuskoskella (14 osallistujaa). Työpajassa kerrottiin luomutuotteiden tuotekehityksestä ja luomun markkinatilanteesta sekä työstettiin pienryhmissä osallistujien tuotteita ja tuoteideoita.

Hankkeen loppuvaiheessa K-Citymarket Lappeenranta ideoi 23.-24.9.2020 pidetyt lähiruokapäivät, johon etsittiin alueen luomutuottajia hankkeen sidosryhmäkirjeen kautta. Lähiruokapäivillä oli mahdollisuus esitellä luomutilan toimintaa ja luomutuotteita sekä asiakkaille

että kauppiaille, joten tilaisuus toimi mahdollisuutena saada tuotteet kaupan valikoimaan. MTK Kaakkois-Suomi esitteli hankkeen toimintaa oman toiminnan esittelyn yhteydessä, ja asiakkaille oli jaossa luomuinfoa ja tietoa Kaakkois-Suomen luomusta.

2.2 Työpaketti 2: Kehittää Kaakkois-Suomen vahvaa luomuviljaosaamista edelleen ja vahvistaa erityisesti luomusiementuotantoa

Uuden, todennäköisesti vuonna 2022 voimaan astuvan luomuasetuksen tavoitteena on siirtyä luomutuotannossa kokonaan luomusiemenen käyttöön. Asetuksen mukaan tavanomaisen siemenen käytölle nykyisin laajasti myönnettäviä poikkeuslupia voi myöntää vain 31.12.2035 asti. Sen jälkeen luomutuotannossa käytettävän siemenen tulee olla luomusiementä. Täysin uusia asioita tulevassa asetuksessa ovat luomulajike ja ns. ”monimuotoinen kasvien lisäysaineisto”, jota saa pitää kaupan lievemmillä aitous- ja muilla vaatimuksilla kuin sertifioidulle siemenille asetetaan. Tarkemmat määritykset asiasta kuitenkin puuttuvat.

Sertifioidun luomusiemenen osuus on noin 15–20 % vuosittain luomupelloille kylvetystä siemenestä. Vaikka siementuotanto on viime vuosina lisääntynyt, tuotantoa ja lajikekirjoa on lisättävä merkittävästi.

Hankkeessa perustettiin luomusiementuotannon fokusryhmä (liite 3), jonka tehtävänä oli pohtia luomusiementuotannon kehittämistä ja erityisesti uuden asetuksen säädösten soveltamista niin, että ne edesauttaisivat tuotannon kehittymistä. Tarjouspyyntöjen perusteella fokusryhmään vetämään valittiin asiantuntija Pekka Terhemaa ProAgria Etelä-Suomesta.

Ryhmä kokoontui neljä kertaa: kahdesti vuoden 2019 syksyllä ja kahdesti keväällä 2020. Ensimmäisessä tapaamisessa Ruokaviraston

kasvintuotannon asiantuntija Sampsa Heinonen selvitti lainsäädännön mukanaan tuomaa muutosta sekä siemenen käytön nykytilaa. Toisessa ja kolmannessa palaverissa syvennyttiin luomusiementuotannon SWOT-analyysiin. Viimeisessä palaverissa pohdittiin luomuasetuksen ja siemenlain vaatimusten yhdistämistä sekä tavoitteita ja toimenpiteitä, joita niiden saavuttamiseksi tarvitaan. Kokousten välillä ryhmän vetäjä sekä Aura Lamminparras ja Marja-Riitta Kottila Pro Luomusta työstivät asiaa eteenpäin. Ryhmän työn tulokset julkistettiin Monimuotoinen luomutuotanto -webinaarissa 25.3.2020.

Luomulaatuisen viljan kylvösiemenen saatavuus on tärkeää Kaakkois-Suomen vahvoilla viljelyalueilla. Tämän vuoksi fokusryhmä keskittyi työskentelyssään viljojen siementuotantoon, eikä juurikaan käsitellyt nurmisiementen tuotantoa. Ryhmä asetti tavoitteeksi, että 50 % luomutilojen vuonna 2030 käyttämästä kylvösiemenestä on sertifioitua luomusiementä. Tämä edellyttää nykyisen luomusiementuotannon tuplaamista. Pääosa tästä on tavanomaisista lajikkeista tuotettua luomusiementä. Myös luomuasetuksen tuomia uusia siementuotannon vaihtoehtoja tulee kehittää, mutta niiden osalta myös säädökset ovat vielä kesken.

Fokusryhmän työn innoittamana ProAgria Keskuksen Liitto sai Ruokavirastolta rahoitusta Luomusiementuotannon kehittämishankkeeseen. Sen tiimoilta Kaakkois-Suomeen on syntymässä

luomusiementuotannon pienryhmä. Hankkeen turvin järjestetään luomusiementuotannon koulutusta kuuden webinaarin sarjana.

Luomusiementuotannon fokusryhmä työssä tuli hyvin esille se, että kehittämistoimia luomusiementuotannon laajentamiseksi tarvitaan. Luomuviljelijöiden koulutus siementuotantoon on välttämätöntä, jotta tuotanto tuplaantuu. Tarvi- taan myös toimenpiteitä sertifioidun luomusie- menen käytön lisäämiseksi.

Suomessa ei ole systemaattista vertailua eri la- jikkeiden soveltuvuudesta luomutuotantoon. Raportissa ehdotettiin nykyisen hankkeisiin perustuvan koetoiminnan systematisointia, jotta tuloksia voitaisiin vertailla. Lisäksi fokus-

2.3 Viestintä

Viestintä oli tärkeässä roolissa koko hankkeen ajan ja sen avulla haluttiin sekä nostaa esiin luomun mahdollisuuksia alueen toimijoille että tuoda kaakkoissuomalaista luomua esiin myös valtakunnallisella tasolla.

Hankkeelle tehtiin esite, roll-up, juliste sekä verkkosivut (www.xamk.fi/luomulento). Verkkosivuilla on hankkeen perustietojen lisäksi näkyvissä myös menneet ja tulevat tapahtumat, tapahtumien materiaalit, hankkeen julkaisut, artikkelit ja blogikirjoitukset. Verkkosivut muodostavatkin nyt hyvän tietopankin kaakkoissuo- malaisesta luomusta, ja sieltä löytyy runsaasti materiaalia ajatusten ja ideoinnin pohjaksi tu- levia luomuhankkeita varten. Lisäksi hankkeen aineistoja, tiedotteita ja uutisia julkaistiin myös proluomu.fi-sivustolla.

Julkaisuja tuotettiin kaikkiaan kuusi kappaletta. Hankkeen toiminnasta ja kaakkoissuomalaisista luomuyrittäjistä kirjoitettiin kahdeksan artikke- lia, viisi luomualan ammattilehti Luomulehteen, kaksi Xamkin READ-verkkajulkaisuun ja yksi Elin-

Kuva 9. Luomusiementuotannon fokusryhmän työn tu- lokset esiteltiin Monimuotoinen luomutuotanto -webi- naarissa maaliskuussa 2020.

ryhmä ehdotti luomun lajiketoimikunnan pe- rustamista. Toimikunta arvioisi systematisoidun koetoiminnan tuloksia sekä julkaisisi suosituksia lajikkeiden soveltumisesta luomutuotantoon.

tarvike ja Terveys -lehteen. Lisäksi tehtiin Kaak- kois-Suomen luomua esittelevä video, diasarja sekä alueen toimijoiden käyttöön tarkoitettuja esitteitä.

Mediatiedotteita lähetettiin kuusi, ja uutiskyn- nys ylittyi paikallis- ja aluelehtien lisäksi myös YLEn verkkosivuilla ja Maaseudun Tulevaisuu- dessa. Mediaosumia kertyi peräti 31. Hankkeen julkaisut, mediatiedotteet ja mediaosumat on koottu liitteeseen 4.

Sähköisiä sidosryhmäkirjeitä hankkeen kohde- ryhmälle lähetettiin noin kerran kuukaudessa, yhteensä 15 kpl. Näissä kirjeissä kerrottiin ly- hysti hankkeen kuulumisista, tulevista tapah- tumista sekä markkinoitiin yhteistyötahojen tapahtumia ja koulutuksia. Jakelulista, yli 300 sähköpostiosoitetta, muodostui Etelä-Karjalan ja Kymenlaakson ammattikeittiöistä (Horeca-re- kisteri), luomutuottajista (Ruokaviraston rekis- teri) sekä hankkeen aikana kerätyistä yhteystie- doista.

Kaikkia sisältöjä jaettiin aktiivisesti sosiaalisessa mediassa, erityisesti Twitterissä, LinkedInissä, Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulun ja Pro Luomun Facebook-kanavissa sekä luomuun liittyvissä Facebook-ryhmissä. Lisäksi sisältöjä julkaistiin toteuttajaorganisaatioiden omissa julkaisukanavissa kuten Xamkin TKI-toiminnan blogissa, joiden julkaisut linkitettiin hankkeen verkkosivuille.

Hankkeen toimintaa esiteltiin 16.5.2019 Lappeenrannassa Ruoka-ala kasvuun -seminaarissa, 28.8.2019 Alueellisten luomuhjelmien vetäjien tapaamisessa Seinäjoella, 6.-7.11.2019 valtakunnallisilla Luomupäivillä Jyväskylässä sekä 4.8.2020 Ruokahävikki kuriin Kaakkois-Suomesa -hankkeen kick-off-tilaisuudessa.

Yhteistyötä tehtiin etenkin Kaakonkantri.fi-tiedotuskanavan kanssa sekä Aitojamakuja.fi ja

2.4 Henkilöstö ja talous

Hankkeen projektipäällikkönä on toiminut Anne Hytönen Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulusta. Hänen lisäksi hankehenkilöstöön ovat kuuluneet tutkimpäällikkö Teija Rautainen Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulusta sekä toiminnanjohtaja Marja-Riitta Kottila ja asiantuntija Aura Lamminparras Pro Luomu ry:stä.

Lisäksi hankkeelle ovat työskennelleet Pro Luomu ry:n tiedottajat Minna Ala-Kyyny (alkaen tammikuusta 2020) ja Minna Nurro (huhtikuussa 2019 ja loka-joulukuussa 2019 sekä syyskuussa 2020). Pienen työpanoksen hankkeelle antoivat myös Laura Rantanen (touko-elokuussa 2019) sekä Sanna Artimo (syyskuussa 2020).

Hankkeen kustannukset olivat yhteensä 202 418 euroa. Suurin menoerä oli hankebudjetin mukaisesti palkkakustannukset, 141 730 euroa (noin 70 % kokonaiskustannuksista).

maaseutu.fi verkkoalustojen kanssa. Hankkeen projektipäällikkö oli 17.9.2020 kertomassa hankkeen viestinnästä Kaakkois-Suomen hankevetäjien tapaamisessa, Kaakottimessa, joka tänä vuonna järjestettiin etäyhteyksin. Lisäksi yhteistyötä tehtiin muun muassa ProAgrian luomuhankkeiden ja valtakunnallisten luomuhankkeiden kanssa. Joulukuussa hanke oli näkyvillä XLab Kymin järjestämässä joulukalenterissa.

Hanketiimin sisäisen viestinnän käytössä on sekä Teams-alusta dokumenttien jakoa ja yhteiskäsittelyä varten että suljettu Facebook-ryhmä keskustelualustana. Hankkeen toimenpiteitä suunniteltiin myös tiimipalaverissa, joita toimintakauden aikana pidettiin säännöllisesti sekä kasvokkain että etätapaamisina.

Tiedottamisen ja viestinnän kuluerä koostui Kaakkois-Suomen luomun toimintasuunnitelman painatuksesta, lehti-ilmoituksista ja Kaakkois-Suomen luomua esittelevästä viestintämateriaalista.

Suurin yksittäinen hankinta oli työpakettiin 2 sisältyvä luomusiementuotannon fokusryhmän vetäminen, johon valittiin tarjouspyyntömenettelyn jälkeen ProAgria Etelä-Suomi. Työpakettiin 1 kuuluvaa alkukartoitusta varten hankittiin puolestaan Kantar TNS Oy:ltä maakunnittainen tarkastelu luomukäyttäjistä ja Taloustutkimus Oy:ltä maakunnittainen Horeca-rekisteri.

3 HANKKEEN TULOSTAVOITTEET

Luomu lentoon Kaakkois-Suomessa -hankkeelle oli hankesuunnitelmassa ennakoitu neljä tulostavoitetta sekä asetettu tulosten mittarit ja niiden todentaminen. Tässä luvussa kuvataan nämä tulokset ja niiden saavuttaminen. Hankkeen toiminnan laadullinen arviointi on luvussa 4.

3.1 Hankkeen tulokset

1. Luomun toimintasuunnitelma, jossa kuvataan luomun kehittämiselle Kaakkois-Suomessa asetetut konkreettiset tavoitteet sekä kehittämisspolut ja -tarpeet ja aikataulu niiden saavuttamiseksi.

Hankkeessa tuotettiin Kaakkois-Suomen luomun toimintasuunnitelma (ks. luku 2.1.3). Toimintasuunnitelmaan on kirjattu selkeät tavoitteet, jotka koskevat sekä luomun kysynnän että luomutuotannon kehittymistä eri jakelukanavissa. Suunnitelmassa on myös hahmoteltu, millä toimenpiteillä tavoitteet voidaan saavuttaa vuoteen 2030 mennessä.

2. Alueellinen johtoryhmä, joka on sitoutunut luomun toimintasuunnitelman tavoitteisiin ja toteuttamiseen ja lähtee suunnitellusti jalkautamaan sitä.

Alueellisen johtoryhmän sijaan hankkeessa perustettiin Kaakkois-Suomen luomun toimintasuunnitelman toimeenpanoryhmä (ks. luku 2.1.4 ja liite 2). Ryhmän tehtävänä on seurata suunnitelman tavoitteiden edistymistä ja tarvittaessa rohkaista alueen toimijoita suunnitelman toimeenpanoon, ylläpitää yhteyksiä luomualaan nyt ja jatkossa kehittäviin tahoihin sekä kaupan ja valmistavien yritysten edustajiin sekä viestiä luomualan toiminnasta.

3. Suunnitelma luomusiementuotannon kehittämiseksi ja uuden luomuasetuksen siementuotannon säädösten soveltamiseksi.

Luomusiementuotannon fokusryhmä tuotti suunnitelman luomusiementuotannon kehittämiseksi (ks. luku 2.2). Suunnitelmassa tavoitteeksi asetettiin luomusiementuotannon tuplaaminen, joka toteutuisi pääosin tavanomaisten lajikkeiden avulla. Luomuasetuksen valmistelu on koronaviruksen aiheuttaman poikkeustilanteen vuoksi viivästynyt, ja asetusten voimaantulo siirtynee vuodella. Asetusten mukanaan tuomien uusien luomusiementen tarkempien säädösten valmistelu ja käytännön ohjeistus on vielä kesken.

4. Luomualan jatkokehittämiseksi tarvittavat ehdotukset ja toimenpiteet, kuten kehittämishankkeet, yritysryhmähankkeet tai uudet toimintamallit, kuten toimijoiden yhteenliittymät, rittäjäringit tai vastaavat yhteistyömuodot.

Luomualan jatkokehittämiseksi tarvittavat ehdotukset ja toimenpiteet on kirjattu Kaakkois-Suomen luomun toimintasuunnitelmaan. Kehittämis- tai yritysryhmähankkeita ei hankkeen aikana pystytty perustamaan. Kiinnostuneita yrityksiä ja erilaisia kehittämisaihioita löytyi, mutta kevään poikkeustilanteen aikana näitä ei pystytty työstämään eteenpäin.

Hankkeen tavoitteena oli myös käynnistää alueen toimijoiden välistä yhteistyötä. Hankkeessa perustettu Kaakkois-Suomen luomun toimintasuunnitelman toimeenpanoryhmä on alueella uusi toimintamalli. Alueen kehittäjätahoista koostuva ryhmä luo yhteistyötä kehittäjien välille ja parantaa tiedonkulkua elinkeinoelämän ja kehittäjien välillä.

Kaakkois-Suomen luomusiementuotannon kehittämiseksi on perustettu pienryhmä, jossa pyritään parantamaan erityisesti siementuotannon osaamista ja sitä myötä lisäämään siementuotantoa.

Alueen luomutoimijat ovat hankkeen kuluessa aktiivisesti osallistuneet matkailualan verkostoihin, jotka edesauttavat luomun pääsyä mukaan erilaisiin matkailupalveluihin. Hankkeen toimeksiantona toteutetun opinnäytetyön kehittämistehtävän yhteydessä kolme haminalaista maaseutumatkailuyritystä aloitti yhteistyön heille kehitetyn palvelukonseptin pohjalta.

3.2 Hankkeen tulosten mittarit ja todentaminen

1. Luomualan nykytilanteen ja kehityspotentiaalisen selvityksen valmistuminen (raportti)

Miltä Kaakkois-Suomen luomu näyttää -raportti julkistettiin hankkeen järjestämissä seminaareissa syyskuussa 2019. Selvityksen tuloksia on kuvattu tarkemmin alaluvuissa 2.1.1 ja 2.1.2.

2. Kuluttajatutkimuksen valmistuminen ja sen hyödyntäminen (raportti)

Luomun käyttö maakunnittain -raportti esiteltiin samoin hankkeen seminaareissa syyskuussa 2019. Raportti on saatavilla hankkeen verkkosivuilta www.xamk.fi/luomulento.

3. Seminaareihin osallistuneiden lukumäärä (80–100 henkilöä)

Syyskuussa 2019 järjestettyihin miniseminaareihin osallistui yhteensä 44 henkilöä. Verkkototeutuksena 25.3.2020 toteutetulla Monimuotoinen luomutuotanto -webinaarilla oli 382 katsojaa (545 katselukertaa). Hankkeen 16.9.2020 järjestetty loppuwebinaari, Lähtekö luomu lentoon?, keräsi 53 katsojaa ja sillä oli loppuraportin kirjoitushetkellä 175 katselukertaa.

4. Toimintasuunnitelman työstämiseen osallistuneiden yritysten ja organisaatioiden sekä henkilöiden määrä (yritykset ja organisaatiot 60 kpl, henkilöt 70 kpl)

Kaakkois-Suomen luomun kehittämisen tueksi ja toimijoiden käyttöön valmistuivat myös luomualan nykytilanteen ja kehityspotentiaalisen selvitys (Miltä Kaakkois-Suomen luomu näyttää -kooste) sekä maakuntien luomukulutusta tarkasteleva kuluttajatutkimus (Luomun käyttö maakunnittain -kooste).

Hankkeessa pystyttiin luomaan hyviä yhteistyösuhteita alueen kehittäjäorganisaatioihin ja yrityksiin. Hankkeella oli yhteensä 74 sidosryhmäkumppania (liite 5). Toimintasuunnitelman työstämiseen ja muuhun hankkeen toimintaan osallistui 41 yritystä tai muuta elinkeinoalan toimijaa sekä 33 alueen kehittäjäorganisaatiota.

5. Toimintasuunnitelman valmistuminen ja sen saama palaute

Kaakkois-Suomen luomun toimintasuunnitelma julkistettiin hankkeen loppuwebinaarissa 16.9.2020. Toimintasuunnitelman palauteprosessi on kuvattu tarkemmin alaluvuissa 2.1.3 ja 2.1.4.

Toimintasuunnitelma sai kommenttikierroksella hyvää palautetta ja sen tavoitteisiin oltiin valmiita sitoutumaan. Toimintasuunnitelman toimeenpanoryhmässä (liite 2) on hyvin edustettuna alueen kehittäjäorganisaatiot, ja se pitää yhteyttä alueen muihin luomutoimijoihin ja edistää suunnitelmaan kirjattuja toimenpiteitä.

6. Johtoryhmä ja syntyneet yhteistyöryhmät ja vastaavat (3 kpl), joilla mitataan suunnitelman jalkauttamiseen ja luomun edistämiseen liittyvää sitoutumisen tasoa

Etelä-Karjalan ja Kymenlaakson luomun kehittäjäryhmät olivat merkittävässä roolissa siinä, miten Kaakkois-Suomen luomun toimintasuunnitelmaa työstettiin eteenpäin. Kehittäjäryhmien

jäsenet olivat erittäin sitoutuneita ryhmien työhön niin Kouvolassa ja Lappeenrannassa pidetyissä kokouksissa kuin verkkotyöskentelyssä.

Delphi-kyselyssä ja toimintasuunnitelman kommentointikierroksella alueen toimijat vastasivat olevansa sitoutuneita toimintasuunnitelman visioon ja sen tavoitteiden ja toimenpiteiden edistämiseen.

Hankkeen aikana perustettiin kaksi alueellista ryhmää, jotka jatkavat hankkeessa aloitettua työtä: Kaakkois-Suomen luomun toimintasuunnitelman toimeenpanoryhmä ja Luomusiementuotannon alueellinen pienryhmä.

7. Luomusiemen fokusryhmän työn valmistuminen ja sen saama vastaanotto (esim. arvioiti vilja-alan yhteistyöryhmässä)

Lisää luomusiementuotantoa -raportti valmistui maaliskuussa 2020 ja ryhmän työn tuloksia esiteltiin 25.3.2020 pidetyssä Monimuotoinen luomutuotanto -webinaarissa.

Raportti esitellään Vilja-alan yhteistyöryhmän kokouksessa marraskuussa, jolloin keskustellaan myös jatkotoimenpiteistä luomusiementuotannon kehittämiseksi.

8. Tiedotuksen läpimeno mediassa (tavoite 10 kpl median julkaisemia juttuja, toimijoiden julkaisukanavien kautta, KaakonKantri)

Hankkeen mediatiedotteiden pohjalta julkaistiin 24 lehtiartikkelia ja kahdeksan muun median artikkelia (KaakonKantri, maaseutu.fi). Hankkeen verkkosivuilla (www.xamk.fi/luomulentoon) julkaistiin 20 blogiartikkelia mediatiedotteiden ja sidosryhmäkirjeiden aineistosta.

9. Julkaistut aineistot (raportit/työpaperit 3 kpl)

Luomu lentoon Kaakkois-Suomessa -hankkeessa tuotettiin neljä raporttia (Kaakkois-Suomen luomun toimintasuunnitelma, Lisää luomusiementuotantoa, Luomun käyttö maakunnittain, Luomu Kaakkois-Suomessa).

Edellisten lisäksi hankkeen verkkosivuilla julkaistiin kaksi koostetta (Luomun toimintasuunnitelman linjat, eDelphi-kyselyn tulokset) sekä Kaakkois-Suomen luomua esitteleviä esitteitä ja video.

Seminaariesitysten tallenteet sekä seminaarien ja työpajojen materiaalit on samoin vapaasti saatavilla hankkeen verkkosivuilta.

4 HANKKEEN ARVIOINTI

Hankesuunnitelmassa asetetut tavoitteet saavutettiin hyvin: hankesuunnitelmassa ennakoituista neljästä tuloksesta saavutettiin kolme (luku 3). Neljäskin tulostavoite saavutettiin osittain, mutta esimerkiksi yritysryhmähankkeita ei saatu käyntiin.

Hankkeen toiminta sai hyvät arviot myös hankkeen johtoryhmältä, joka kokoontui kaksi kertaa: 18.11.2019 Kouvolassa ja 21.9.2020 Teams-kokouksena (johtoryhmän kokoonpano liitteenä 6).

Riskien hallinta

Hankesuunnitelmassa hankkeen onnistumisen riskeiksi oli arvioitu neljä kohtaa: 1. alueen toimijat eivät näe luomun mahdollisuuksia eivätkä halua sitoutua suunnitelmaan, 2. kehittäjäryhmän työskentelyyn ei sitouduta, 3. asia jää ryhmän sisälle, eikä tieto leviä Kaakkois-Suomessa laajemmalle sekä 4. hanketoimijoiden ennakoimattomat, pitkät poissaolot hidastavat hankkeen toimintaa.

Yksikään näistä ennakoituista riskeistä ei toteutunut. Kehittäjäryhmien jäsenet osallistuvat aktiivisesti ryhmien toimintaan, ja yhdessä muiden alueen toimijoiden kanssa he olivat sitoutuneita Kaakkois-Suomen luomun toimintasuunnitelman visioon, tavoitteisiin ja toimenpiteisiin. Viestinnän ja yhteistyökeskustelujen avulla onnistuttiin luomaan innostusta luomun kehittämiseen, ja hankkeen toiminnasta uutisoitiin myös valtakunnallisessa mediassa.

Sen sijaan koronaviruksen aiheuttama, maaliskuussa 2020 alkanut poikkeustilannetta kukaan ei osannut ennakoita. Uudenmaan sulkeminen 28.3.–15.4.2020 väliseksi ajaksi, kokoontumisrajoitukset, ohjeet välttää matkustamista ja tehdä etätöitä aiheuttivat sen, ettei suunniteltuja verkostoitumistilaisuuksia ja hanketyöpajoja

voitu järjestää. Poikkeustilanne olikin keskeinen syy siihen, että neljäs tulostavoite jäi osittain saavuttamatta. Hankkeen aikana käytiin lukuisia neuvotteluja hankeyhteistyöstä ja alueella oli lisäksi useita yhteistyön aihioita, mutta niitä ei päästy täysipainoisesti edistämään.

Riskien osalta hankesuunnitelmassa todettiin myös, että Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulun vakiintuneet käytännöt hankkeiden hallinnointiin, talouden hoitoon ja hankintojen kilpailuttamiseen pienentävät hankkeen toteutuksen ja taloudenhallinnan riskejä. Hankkeen talouden osalta raportointikaudelle arvioidut kustannukset toteutuivatkin pääsääntöisesti budjetoidun mukaisesti. Jonkin verran vaihtelua oli kustannuspaikkojen keskinäisessä toteutuksessa, mikä johtui koronaviruksen aiheuttaman poikkeustilanteen vaikutuksista suunniteltujen tapahtumien järjestämiseen.

Lisäksi hankkeen sujuvan etenemisen ja laadukkaan toteuttamisen varmistamiseksi hanketta on arvioitu reaaliaikaisesti osana Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulun TKI-toiminnan laadun arviointiprosessia. Hankkeen toiminta on tämänkin arvioinnin mukaan edennyt hyvin niin sisällöllisesti, toimenpiteiden toteuttamisen kuin taloushallinnon näkökulmasta.

Korona iski pahaan aikaan

Kehittäjäryhmien ja seminaarien siirtäminen verkkoon onnistui poikkeustilanteessa joustavasti ja hyvin tuloksin. Verkkovälitteinen vuorovaikutus ei kuitenkaan toimi hyvin silloin, kun tavoitteena on rakentaa yritysryhmähankkeiden käynnistämiseksi tarvittavaa luottamusta ja yhteistyötä toisilleen tuntemattomien henkilöiden välillä. Yhteisen hankkeen aloittaminen vaatii usein taustalleen pitkäjänteistä yhteistyötä ja alueen muiden yritysten toiminnan tuntemista.

Pandemia loi yleistä huolta ja epävarmuutta, mutta osalle yrittäjistä myös erittäin kiireisen ajanjakson. Osalle taas arkipäivästä selviytymisen haasteet jättivät kehittämistoimien pohtimisen taka-alalle. Kaikilla yrittäjillä ei myöskään ollut halukkuutta kasvattaa nykyistä yritystoimintaansa.

Kehittäjäorganisaatioiden suhteen paineita aiheutti vuodenvaihteessa loppuva ohjelmakausi. Monilla tahoilla oli jo valmiina hankkeita, joihin rahoitusta ensisijaisesti etsittiin. Luomun kehittämistä oli vaikeaa sovittaa näihin hankkeisiin mukaan tai ottaa uuden hankkeen aihioiksi epävarmassa tilanteessa. Toisaalta myös puutteellinen tietämys luomun mahdollisuuksista ja vähäinen kokemus luomualan kehittämisestä saattoivat jarruttaa yhteistyön aloittamista. Tämän lisäksi samoista kasvuyrityksistä ovat kiinnostuneita useat hanketoimijat ja sidosryhmät.

Kaksi maakuntaa, neljä seutukuntaa

Kaakkois-Suomi on alueellisesti jakautunut eri seutukuntiin: Kymenlaakso jakautuu pohjois- ja eteläosiin, ja Etelä-Karjala puolestaan Vuoksen itä- ja länsiosiin. Tämä jako vaikutti siihen, että luomun toimintasuunnitelmaa ja kehittämisaihioita oli tarkoituksenmukaista työstää aluksi erikseen. Alueelliset erot niin maantieteellisesti kuin luomutuotannon osalta vaikuttivat myös siihen, millaiset asiat nousivat keskiöön toimintasuunnitelmatyössä.

Luomun kehittämisen päämäärät ja tavoitteet ovat kuitenkin pitkälti samat molemmissa maakunnissa, kuten olemme aiemmissa luvuissa kuvanneet. Luomun kehittämiseen sitoutuminen on edelleen oleellisen tärkeää siinä, että yhteisen toimintasuunnitelman visio ja tavoitteet toteutuvat. Maakuntien yhteinen toimintasuunnitelman toimeenpanoryhmä tuntuukin oikealta ratkaisulta viedä luomun kehittämistä eteenpäin hankkeen päättymisen jälkeen. Toimeenpanoryhmän jäsenet voivat parantaa tietouttaan luomun kehittämisen eri osa-alueista

ja rakentaa hyviä yhteistyöverkostoja tuleviin hankkeisiin.

Tällä hetkellä toimeenpanoryhmässä on vain muutama elinkeinon edustaja, ja siksi on ensiarvoisen tärkeää, että ryhmä pitää aktiivisesti yhteyttä elinkeinon toimijoihin. Tämä on edellytys sille, että hankkeessa syntynyt innostus saadaan ajan myötä muutettua kehittämistoiminnaksi ja konkreettisiksi tuloksiksi.

Viestintä tuo luomun mahdollisuudet esiin

Luvussa 3 esittelyjen tulosten lisäksi hankkeen viestintä onnistui hyvin. Julkaisujen ja artikkelien avulla pystyimme nostamaan esiin kaakkoissuomalaista osaamista ja onnistumisia sekä luomun mahdollisuuksia alueellisten esimerkkien avulla. Tätä työtä kannattaa nyt jatkaa ja ylläpitää positiivista virettä luomun ympärillä.

Yhdessä viestinnän, kehittämisryhmien työn ja hankkeessa järjestettyjen tapahtumien kanssa saimme aikaan paitsi tietoisuutta luomun mahdollisuuksista alueella, myös konkreettista muutosta. Esimerkiksi teemahaastatteluissa ja keskusteluissa ilmeni, että moni kaakkoissuomalainen ammattikeittiö käyttää luomua, mutta ei juuri viesti siitä asiakkailleen. Tämä tilanne kohteni jo hankkeen aikana.

Luomu sai hyvin alueellista medianäkyvyyttä kiinnostavien, paikallisten ja ajankohtaisten sisältöjen avulla. Yllätys oli, että Kaakkois-Suomen luomun toimintasuunnitelman valmistuminen ei saanut samanlaista medianäkyvyyttä kuin työn käynnistyminen. Viestinnän onnistumisessa merkittävä tekijä oli myös se, että sitä oli toteuttamassa viestinnän ammattilaiset sekä Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulussa että Pro Luomussa.

5 LOPUKSI

Kuten hankkeen johtoryhmä totesi, luomun kehittäminen on pitkäjänteistä työtä ja vaatii sinnikkyyttä. Hankkeen onnistuminen punnitaan lähitulevaisuudessa, kun nähdään tehdyn työn ja Kaakkois-Suomen luomun toimintasuunnitelman vaikutus uusiin yhteistyön malleihin tai esimerkiksi uusien luomutuotteiden saamiseen asiakkaiden ulottuville. Hankkeen aikana käydyt yhteistyöneuvottelut voivat nekin konkretisoi-
tua toiminnaksi hankkeen päättymisen jälkeen, kun uusi ohjelmakausi alkaa.

Hankkeen aikana nousi esiin monialaisen verkostoitumisen ja yhteistyön paikkoja, jotka kannattaa jatkossa hyödyntää. Avainasemassa ovat nyt kaikki elintarvikeketjun toimijat yhdessä alueen kehittäjätahojen kanssa. Verkostoituminen on tärkeää paitsi alueellisesti, myös valtakunnallisesti. Kaakkois-Suomeen on saatava tietoa ja käytäntöjä koko Suomen ja koko elintarvikeketjun laajuudelta.

Luomu nähdään kehittämistyössä usein liian pienenä toimialana, ja siksi se yhdistetään mielellään esimerkiksi lähiruokahankkeisiin. Tämä voidaan kuitenkin nähdä mahdollisuutena. Kasvavaan kysyntään on pystyttävä vastaamaan, ja luomun ympärille voidaan Kaakkois-Suomessa-kin luoda uutta elinkeinoa monella tavoin, esimerkiksi paikallisen matkailutarjonnan yhteyteen.

Luomun kehittämiselle onkin nyt luotava otolliset olosuhteet ottamalla luomu mukaan Kaakkois-Suomen kehittämisen strategioihin. Strategiat ohjaavat kehittämisrahoitusta, jota alueen yrittäjät ja kehittäjät voivat hyödyntää luomutoiminnan edistämisessä ja saada aikaan vaikuttavia toimenpiteitä ja tuloksia.

”Onnistuessaan hanke tekee itsensä tarpeettomaksi, mikäli kehitetyt toiminnot juurtuvat osaksi normaalia toimintaa.”

(Kymäläinen ym. 2016)

Kuva 10. Hanketiimi syyskuussa 2019: asiantuntija Aura Lamminparras, Pro Luomu, tutkuspäällikkö Teija Rautainen, Xamk, TKI-asiantuntija Anne Hytönen, Xamk ja toiminnanjohtaja Marja-Riitta Kottila, Pro Luomu. Kuva: Viveka Tiitola / Xamk.

LIITE 1. Alueellisten luomun kehittäjäryhmien kokoonpanot

Etelä-Karjalan kehittäjäryhmä

Tuula Dahlman / Eeva Saarikorpi
MTK Kaakkois-Suomi

Marjut Henttonen
Kaakkois-Suomen ELY-keskus

Hanna Husu
Suomen Luomumarja

Leena Hyrylä / Jukka Penttilä
Kaakkois-Suomen ELY-keskus

Pirjo Immonen
Etelä-Karjalan Osuuskauppa Eekoo

Jari Lantta / Anu Talka
Etelä-Karjalan liitto

Sanna Lento-Kemppi / Marja Suutarla
ProAgria Etelä-Suomi

Jukka Moilanen,
Saimaan ammattikorkeakoulu

Arto Pulkkinen
Suomen metsäkeskus

Ari Piironen
K-Citymarket Lappeenranta

Janne Rautakannel
Kuorttisen luomukanala

Marko Suutari
Suutarin kartano

Antti Tuomaala / Alla Niemi
VisitLappeenranta

Kymenlaakson kehittäjäryhmä

Tuula Ahonen
Haminan maaseutupalvelut

Tuula Dahlman / Roosa Heikura
MTK Kaakkois-Suomi

Tommi Hasu
luomuviljelijä

Johanna Heinonen
Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu
(31.7.2020 asti)

Marjut Henttonen
Kaakkois-Suomen ELY-keskus

Anne Hietanen
Kymen Seudun osuuskauppa

Leena Hyrylä / Jukka Penttilä
Kaakkois-Suomen ELY-keskus

Mia Hämäläinen / Riitta Kallström
Kymenlaakson liitto

Pekka Kaikkonen
Hoviruoka

Jyrki Karppinen
Kymijoen Ruokapalvelut Oy

Arto Pulkkinen
Suomen metsäkeskus

Pekka Terhemaa / Marja Suutarla
ProAgria Etelä-Suomi

LIITE 2. Kaakkois-Suomen luomun toimintasuunnitelman toimeenpanoryhmä

Marjut Henttonen, Kaakkois-Suomen ELY-keskus (ryhmän kokoonkutsuja)

Tuula Ahonen, Haminan maaseutupalvelut

Minna Anttila, Kouvolan maaseutupalvelut

Tuula Dahlman, MTK-Kaakkois-Suomi

Mia Hämäläinen, Kymenlaakson liitto

Marja Jalo, ProAgria Etelä-Suomi

Jyrki Karppinen, Kymijoen Ruokapalvelut Oy

Matti Kunnari, Kuhilas ry

Jari Lantta, Etelä-Karjalan liitto

Sanna Lento-Kemppi, ProAgria Etelä-Suomi, Maa- ja kotitalousnaiset

Arto Pulkkinen, Suomen metsäkeskus

Teija Rautiainen, Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu Xamk

Aira Sevón, Kymen luomu osk

Pekka Terhemaa, ProAgria Etelä-Suomi

LIITE 3. Luomusiementuotannon fokusryhmä

Sampsa Heinonen, Ruokavirasto

Juho-Matti Hämäläinen, BorealKasvinjalostus

Reijo Käki, luomuasiantuntija

Jyrki Mikkola, luomuviljelijä

Timo Mäkinen, Naturcom

Juhannus Niemi, luomusiementuottaja

Antti Ollila, Tilasiemen

Satu Pura, Hankkija

Sakari Raiskio, Luonnonvarakeskus

Magnus Selenius, luomuviljelijä

Marja Suutarla, ProAgriaEtelä-Suomi

Pekka Terhemaa, ProAgriaEtelä-Suomi, ryhmän vetäjä

LIITE 4. Kooste Luomu lentoon Kaakkois-Suomessa -hankkeen viestinnästä

JULKAISUT

[Kaakkois-Suomen luomun toimintasuunnitelma](#) (pdf)

- Suuntaviivat Kaakkois-Suomen luomun kehittämiseksi

[Luomu Kaakkois-Suomessa](#) (video, mp4)

- Videon kuvat: Juuso Joonas, Hanna Koikkalainen, Liisa Mattila, Tommi Mattila, Ari Piironen, Marko Suutari, Anne Hytönen

[Kaakkois-Suomen luomu](#) (pdf)

- Tulostettava esite, jossa perustiedot (8/2020)

[Lisää luomusiementuotantoa](#) (pdf)

- Raportti luomusiementuotannon fokusryhmän työstä.

[Luomun toimintasuunnitelman linjat](#) (pdf)

- Kehittäjäryhmien työn ja Delphi-tutkimuksen pohjalta luonnostellut luomun toimintasuunnitelman linjaukset.

[eDelphi-kyselyn tulokset](#) (pdf)

- Delphi-tutkimuksessa kartoitettiin Kaakkois-Suomen luomun vision, tavoitteiden ja toimenpiteiden tärkeyttä ja toteutettavuutta.

[Luomu Kaakkois-Suomessa -kooste](#) (pdf)

- päivitetty 1.9.2020

[Mikä tekee ruoasta luomua / Kaakkois-Suomen luomu -esite](#) (pdf)

- kaksipuoleinen esite, jossa toisella puolella Pro Luomun infograafi, toisella puolella tietoa Kaakkois-Suomen luomusta

[Luomun käyttö maakunnittain](#) (pdf)

- Luomubarometri 2019 -tutkimusta täydentävä Kantarin Mind -kuluttajatietopankin analyysi.

ARTIKKELIT (julkaisun nimi + artikkelin nimi)

[Luomusta Kaakkois-Suomen menestystekijä](#)

- Luomulehti 5/2020 (sivut 34-35)

[Makumarjan brändi rakentuu luomulle](#)

- Luomulehti 4/2020 (sivut 36-37)

[Hiiliviljelystä näkökulmaa luomuviljelyyn](#)

- Luomulehti 3/2020 (sivut 22-24)

[Luomun ja juuren maukas liitto](#)

- Elintarvike ja Terveys -lehti 2:2020

Vaikutuksista vaikuttavuuteen

- Xamkin READ-verkkajulkaisu 1/2020

Usko omaan tekemiseen vie Kuorttisen luomukanalaa eteenpäin

- Luomulehti 6/2019 (sivut 26-28)

Luomu lentoon Kaakkois-Suomessa!

- Luomulehti 5/2019 (sivut 50-51)

Luomu on loistava mahdollisuus

- Xamkin READ-verkkajulkaisu 8.10.2019

MEDIANÄKYVYYS

Tiedote 24.9.2020: Kaakkois-Suomi sai kesällä ensimmäiset luomukeruualueensa

Tiedote 15.9.2020: Luomusta leivotaan Kaakkois-Suomeen uutta menestystekijää

Tiedote 25.3.2020: Luomusiementä tarvitaan lisää

1. Maaseudun Tulevaisuus 31.3.2020: Luomusiementä tarvitaan reilusti lisää (printtilehti)
2. Maaseudun Tulevaisuus 30.3.2020: Luomusiementuotanto pitäisi tuplata vuoteen 2030 mennessä
 - a. <https://www.maaseuduntulevaisuus.fi/maatalous/tilaajille-7.140698?aId=1.1034967>

Tiedote 27.11.2029: Kaakkois-Suomi on vahvaa vilja-aluetta

1. Kouvolan Sanomat 28.11.2019 (printtilehti): Luomuala on kasvanut kuudessa vuodessa 75 prosenttia
 - a. <https://lehdet.kaakonviestinta.fi/b57df60c-8e8d-457c-a1b8-b709f21ae2a5/13>
2. Kouvolan Sanomat 28.11.2019: Kaakkois-Suomen luomuala on kasvanut kuudessa vuodessa 75 prosenttia - Kaakossa on 290 luomutilaa
 - a. <https://kouvolarsanommat.fi/uutiset/lahella/440e8876-3e57-4cc5-ae71-4056cf6bfd4c>
3. Kymen Sanomat 28.11.2019: Kaakkois-Suomen luomuala on kasvanut kuudessa vuodessa 75 prosenttia - Kaakossa on 290 luomutilaa
 - a. <https://kymensanommat.fi/uutiset/lahella/19ef37f9-a726-44eb-af4b-f486fdf25949>
4. Etelä-Saimaa 28.11.2019: Kaakkois-Suomen luomuala on kasvanut kuudessa vuodessa 75 prosenttia - Kaakossa on 290 luomutilaa
 - a. <https://esaimaa.fi/uutiset/lahella/ca39104d-3a82-4db0-b70f-680bea78004d>
5. Uutisvuoksi 28.11.2019: Kaakkois-Suomen luomuala on kasvanut kuudessa vuodessa 75 prosenttia - Kaakossa on 290 luomutilaa
 - a. <https://uutisvuoksi.fi/uutiset/lahella/28dda0ea-1cc7-449b-a9be-94d2cca0de7e>
6. Maaseudun Tulevaisuus 28.11.2019: Luomupeltojen määrä Kaakkois-Suomessa kasvaa - 15 prosenttia on jo luomussa
 - a. <https://www.maaseuduntulevaisuus.fi/maatalous/artikkeli-1.560752>
7. YLEn verkkosivut 29.11.2019: Joka kymmenes kaakkoissuomalainen maatila on luomutila - pelloista yli 15 prosenttia on luomua
 - a. <https://yle.fi/uutiset/3-11093537?fbclid=IwAR2KiMhmehJTpWZ8vukgZrHJPr-pSj-JvtHCCpEBdHzFhIQfvBIF2tH4zTSg>

Tiedote 4.11.2019: Kaakkois-Suomi saa alueellisen luomusuunnitelman

1. Imatralainen 4.11.2019: Kaakkois-Suomi saa alueellisen luomusuunnitelman
 - a. <https://www.imatralainen.fi/artikkeli/815256-kaakkois-suomi-saa-alueellisen-luomusuunnitelman>

2. Kymen Sanomat 4.11.2019: Kaakkois-Suomi saa alueellisen luomusuunnitelman - Luomutuotteista eniten ostetaan kananmunia, kasviksia ja juureksia ja ostajat ovat usein yli 60-vuotiaita tai alle 30-vuotiaita naisia
 - a. <https://kymensanomat.fi/uutiset/lahella/0a7a7fb2-910d-4e5e-a72e-c85e64390487>
3. Lappeenrannan Uutiset 4.11.2019: Kaakkois-Suomi saa alueellisen luomusuunnitelman
 - a. <https://www.lappeenrannanuutiset.fi/artikkeli/815256-kaakkois-suomi-saa-alueellisen-luomusuunnitelman>
4. PK-Ankkuri 4.11.2019: Kaakkois-Suomi saa alueellisen luomusuunnitelman
 - a. <https://www.pkank.fi/uutiset/kaakkoissuomi-saa-alueellisen-luomusuunnitelman-6.19.6432.3fd9126af3>
5. Lappeenrannan Uutiset (printtilehti) 6.11.2019: Kaakkois-Suomi saa pian oman luomusuunnitelman
 - a. <https://doc.lianamonitor.com/aa0/81d/aa081dd75cb7cbe7c5025232c1cb3c-b88a2c46e26c210e2a296ef5422798b4d6.html>
6. YLE:n verkkosivut 6.11.2019: Luomuruuan ostajia on Kaakkois-Suomessa muuta maata vähemmän – nyt tuotteista halutaan leipoa isompi bisnes. Kaakkois-Suomessa laaditaan alueellinen luomusuunnitelma.
 - a. <https://yle.fi/uutiset/3-11053655>
7. Kymen Sanomat 7.11.2019 (printtilehti): Kaakkois-Suomi saa luomusuunnitelman
 - a. <https://doc.lianamonitor.com/b7c/60d/b7c60ddaf5d3e3e966abe2a91a1e5dbca8c7a-ed5cc26a09bca253ff204468ee.html>

Tiedote 27.6.2019: Kaakkois-Suomen kauppiat tahtovat myyntiin lisää paikallista luomua

1. Kouvolan Sanomat 29.6.2019, Kauppiaat: Lisää paikallista luomua myyntiin (paperilehti)
2. Kaupunkilehdet Pohjois-Kymenlaakso & Ankkuri, 27.6.2019, Kaakkois-Suomen kauppiaan tahtovat myyntiin lisää paikallista luomua
 - a. <https://www.pkank.fi/teksti/kaakkoissuomen-kauppiaat-tahtovat-myyntiin-lisaa-paikallista-luomua-6.19.3655.3d273d043a>
3. Imatralainen, 27.6.2019, Kauppiaat kaakossa toivovat hyllyilleen nykyistä enemmän luomua – uusia keinoja luomun kehittämiseen etsitään omassa hankkeessa
 - a. <https://www.imatralainen.fi/artikkeli/781466-kauppiaat-kaakossa-toivovat-hyllyilleen-nykyista-enemman-luomua-uusia-keinoja>
4. Lappeenrannan Uutiset, 27.6.2019, Kauppiaat kaakossa toivovat hyllyilleen nykyistä enemmän luomua – uusia keinoja luomun kehittämiseen etsitään omassa hankkeessa
 - a. <https://www.lappeenrannanuutiset.fi/artikkeli/781466-kauppiaat-kaakossa-toivovat-hyllyilleen-nykyista-enemman-luomua-uusia-keinoja>
5. Etelä-Saimaa 27.6.2019, Kaakon kauppiaat tahtovat myyntiin enemmän paikallista luomua: Luomu lentoon -hankkeessa mietitään keinoja luomutuotteiden tuotannon ja käytön kehittämiseksi
 - a. <https://esaimaa.fi/uutiset/lahella/d1f77469-4ed8-415a-860e-bb23a56cc929>
6. Kouvolan Sanomat 27.6.2019, Kaakon kauppiaat tahtovat myyntiin enemmän paikallista luomua: Luomu lentoon -hankkeessa mietitään keinoja luomutuotteiden tuotannon ja käytön kehittämiseksi
 - a. <https://kouvolansanomat.fi/uutiset/lahella/a02d949b-49ef-4ee7-b515-7241bcd414c2>
7. Kymen Sanomat 27.6.2019: Kaakon kauppiaat tahtovat myyntiin enemmän paikallista luomua: Luomu lentoon -hankkeessa mietitään keinoja luomutuotteiden tuotannon ja käytön kehittämiseksi
 - a. <https://kymensanomat.fi/uutiset/lahella/e9a6b57d-0c89-4c1e-bdd2-23137b97bb77>
8. Etelä-Saimaa 22.9.2019: Joutsenolaisen Teemu Suojapellon tila on tuplannut kokonsa luomuviljelyn aikana - Luomupeltojen määrä kasvaa nopeasti koko Kaakkois-Suomen alueella
 - a. <https://esaimaa.fi/uutiset/lahella/34695a7a-c41e-46b3-bae2-26dca8fc94c2>
 - b. Juttu tehty hankkeen aineistojen perusteella, mutta meitä ei mainittu

MUUT MEDIAT

- KaakonKantri 5.10.2020: Positiivista kierrettä negatiivisen tilalle
 - <https://www.kaakonkantri.fi/kaakonkantri/maatilauutiset/326-positiivista-kierrettae-negatiivisen-tilalle>
- KaakonKantri 4.8.2020: Painavaa asiaa luomupellon pientareelta
 - <https://www.kaakonkantri.fi/kaakonkantri/maatilauutiset/316-painavaa-asiaa-luomupellon-pientareelta>
- KaakonKantri 27.3.2020: Luomusiementä tarvitaan lisää
 - <https://www.kaakonkantri.fi/kaakonkantri/maatilauutiset/303-luomusiementae-tarvitaan-lisaaeae>
- KaakonKantri.fi 24.10.2019: Kuorttisen luomukanala rokkaa munamarkkinoilla
 - <https://www.kaakonkantri.fi/kaakonkantri/maatilauutiset/282-kuorttisen-luomukanala-rokkaa-munamarkkinoilla>
- Maaseutu.fi 23.10.2019: Kuorttisen luomukanala rokkaa munamarkkinoilla
 - <https://www.maaseutu.fi/maaseutu/ymparisto/kuorttisen-luomukanala-rokkaa-munamarkkinoilla>
- KaakonKantri.fi 2.8.2019: Kaakkois-Suomen kauppiaat tahtovat lisää paikallista luomua
 - <https://www.kaakonkantri.fi/kaakonkantri/maatilauutiset/269-kaakkois-suomen-kauppiaat-tahtovat-lisaaeae-paikallista-luomua>
- Maaseutu.fi 1.8.2019: Kaakkois-Suomen kauppiaat tahtovat myyntiin lisää paikallista luomua
 - <https://www.maaseutu.fi/maaseutuverkosto/uutiset/uutiset-2019/kaakkois-suomen-kauppiaat-tahtovat-myyntiin-lisaa-paikallista-luomua>
- KaakonKantri 20.5.2020: Tule siivittämään luomu lentoon Kaakkois-Suomessa!
 - <https://www.kaakonkantri.fi/kaakonkantri/blog-dynamic/261-tule-siivittae-maaeae-luomu-lentoon-kaakkois-suomessa>

LIITE 5. Luomu lentoon Kaakkois-Suomessa -hankkeen sidosryhmäkumppanit

Yrittäjät / elinkeinosektori

1. Aholafarm
2. Bilberry House
3. Boreal Kasvinjalostus Oy
4. Etelä-Karjalan Osuuskauppa EeKoo
5. Hankkija Oy
6. HoviRuoka Oy
7. Ihan parasta!
8. Iloisen Pässin Maalaispuoti
9. Kaskein Marja Oy
10. K-Citymarket Lappeenranta
11. Kirkharjun luomutila
12. Kotileipomo Kipakka
13. Kymen Luomu osk
14. Kymen Seudun Osuuskauppa
15. Leipomo Satun Makiat
16. Leipäpaja / Eliisa Kuusela
17. LuomuMattinen / Tommi Hasu
18. Luomuviljelijät Petri ja Riitta Kola
19. Luomuasiantuntija Reijo Käki
20. Luomuviljelijä Juuso Joona, Tyynelän tila
21. Luomuviljelijä Petri Lintukangas, Lintukan-
kaan tila
22. Luomuviljelijä Jussi Nurkka
23. Luomuviljelijät Jyrki ja Taina Mikkola
24. Luomuviljelijä Magnus Selenius
25. Luovia Porvoo / Smaku Events Oy
26. Maatilamatkailu Tuhannen Tarinan Talo
27. Maatila Peltokukka
28. Makumarja
29. Metson luomutila
30. Naturcom Oy
31. Peltosiemen Oy
32. Polven Juustola
33. PuotiMaalla / Liisa ja Tommi Mattila
34. Soilfood
35. Suomen Luomumarja
36. Suutarin maatila
37. Tilamyymälä / Maatila Musta Lammas
38. Tilasiemen Oy
39. Tilateurastamo Ikonen Oy
40. Turvenuija Oy
41. Villa Jaakkola

Kehittäjäorganisaatiot

1. Cursor Oy Kotkan-Haminan kehittämissyhtiö
2. EduSampo
3. Ekami Etelä-Kymenlaakson ammattiopisto
4. Etelä-Karjalan liitto
5. Etelä-Karjalan yrittäjät ry
6. Etelä-Suomen Maa- ja kotitalousnaiset
7. Haminan maaseutupalvelut
8. Harjun oppimiskeskus
9. Helsingin yliopiston Ruralia-instituutti
10. Hämeen ammattikorkeakoulu
11. Imatran seudun kehitysyritys Kehy
12. Joutsenon maamiesseura
13. KaakonKantri
14. Kinno Oy Kouvola Innovation
15. Kouvolan kaupunki / ruokapalvelut
16. Kuhilas ry
17. Kymenlaakson liitto
18. Kymijoen ravintopalvelut
19. LAB ammattikorkeakoulu
20. Lappeenrannan Steinerkoulu
21. Leader Länsi-Saimaa
22. Luomuinstituutti
23. Luomuliitto ry
24. Luonnonvarakeskus Luke
25. MTK-Kaakkois-Suomi ry
26. ProAgria Etelä-Suomi ry
27. Saimaan Luomu ry
28. Saimaan Tukipalvelut
29. Seinäjoen ammattikorkeakoulu
30. Suomen 4H-liitto
31. Suomen Metsäkeskus
32. Turun yliopiston Brahea-keskus
33. Wirma Lappeenrannan kaupungin kehitys-
yritys

LIITE 6. Luomu lentoon Kaakkois-Suomessa -hankkeen johtoryhmä

Johtoryhmän jäsenet:

- toiminnanjohtaja Tuula Dahlman, MTK Kaakkois-Suomi, varajäsenenä Eeva Saarikorpi
- tutkuspäällikkö Johanna Heinonen, Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu
- asiantuntija Marjut Henttonen, Kaakkois-Suomen ELY-keskus
- asiantuntija Leena Hyrylä, Kaakkois-Suomen ELY-keskus
- johtaja Sari Iivonen, Luomuinstituutti
- lehtori Anna Tall, Seinäjoen ammattikorkeakoulu (SME Organics -hanke)

Hankkeen johtoryhmän kokouksiin osallistuu myös hankehenkilöstö:

- projektipäällikkö Anne Hytönen, Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu
- toiminnanjohtaja Marja-Riitta Kottila, Pro Luomu ry
- asiantuntija Aura Lamminparras, Pro Luomu ry
- tutkuspäällikkö Teija Rautiainen, Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu

LIITE 7. Lähdeluettelo

- eDelphi-kyselyn tulokset. 2020. Luomu lentoon Kaakkois-Suomessa -hanke. Saatavilla: https://www.xamk.fi/wp-content/uploads/2019/04/edelphi_kyselyn_tulokset_27052020.pdf
- EkoCentria. 2020. Portaat luomuun -ohjelma. Saatavilla: <http://www.ekocentria.fi/fi/page/95>
- Etelä-Karjalan liitto. 2018. Etelä-Karjalan innovaatiostrategia 2018 – 2021. Saatavilla: <https://www.ekarjala.fi/liitto/wp-content/uploads/sites/2/aluekehittaminen/Etel%C3%A4-Karjalan-Innovaatiostrategia-2018-2021-PDF-verkkoon.pdf>
- Etelä-Karjalan liitto. 2018. Etelä-Karjalan maakuntaohjelma 2018 – 2021. Saatavilla: http://www.ekarjala.fi/liitto/wp-content/uploads/sites/2/aluekehittaminen/Etela_Karjalanmaakuntaohjelma2018_2021.pdf
- Etelä-Karjalan liitto. 2018. Etelä-Karjalan maakuntaohjelma 2018 – 2021. Toimeenpanosuunnitelma 2019 – 2020. Saatavilla: <http://www.ekarjala.fi/liitto/wp-content/uploads/sites/2/aluekehittaminen/Topsu-2019-2020.pdf>
- Euroopan komissio. 2020. Biodiversiteetti-strategia. Saatavissa: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/communication-annex-eu-biodiversity-strategy-2030_en.pdf
- Euroopan komissio. 2020. Pellolta pöytään -strategia. Saatavilla: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0381&from=EN>
- IFOAM EU Group. 2018. Organic action plans. Development, implementation and evaluation. Second edition. Saatavilla: https://www.interregeurope.eu/fileadmin/user_upload/tx_tevprojects/library/file_1522146380.pdf
- Kaakkois-Suomen ELY-keskus. 2020. Luomusitoumuksen tehneet tilat. Tiedoksianto.
- Kaakkois-Suomen ELY-keskus. 2015. Mahdollisuuksien maaseutu – Kaakkois-Suomi. Kaakkois-Suomen alueellinen maaseudun kehittämissuunnitelma 2014 – 2020. Raportteja 8/2015. Saatavilla: https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/103660/Raportteja%208_2015.pdf?sequence=5&isAllowed=y
- Kantar TNS Mind. 2019. Luomun käyttö maakunnittain. Luomu lentoon Kaakkois-Suomessa -hanke. Saatavilla: <https://www.xamk.fi/wp-content/uploads/2019/10/Luomun-kaytto-maakunnittain-2019-Kantar-Mind.pdf>
- Kymenlaakson liitto. 2019. Hiilineutraali Kymenlaakso 2040. Saatavilla: https://www.kymenlaakso.fi/images/Liitteet/ALUEKEHITYS/Hiilineutraali2040/Hiilineutraali_Kymenlaakso_2040_Tiekartta_mkvalt_joulu_2019.pdf
- Kymenlaakson liitto. 2018. Kymenlaakson maakuntaohjelma 2018 – 2021. Uutta elinvoimaa uudistuvaan maakuntaan. Toimeenpanosuunnitelma 2019 – 2020. Kymenlaakson liitto. Saatavilla: <https://www.kymenlaakso.fi/attachments/article/13463/Toimeenpanosuunnitelma%202019-2020%20Kymenlaakso.pdf>
- Kymenlaakson liitto. 2018. Uutta elinvoimaa uudistuvaan maakuntaan. Kymenlaakso-ohjelma 2018 – 2021. Kymenlaakson liitto. Saatavilla: <https://www.kymenlaakso.fi/aluekehitys/maakuntaohjelma/kymenlaakso-ohjelma-2018-2021>
- Kymenlaakson liitto. 2016. Kymenlaakson älykkään erikoistumisen RIS3-strategia 2016 – 2020. Kymenlaakson Liitto. Saatavilla: <https://www.kymenlaakso.fi/attachments/article/13452/Kymenlaakso%20RIS3-strategia%202016-2020.pdf>

Kymäläinen H-R., Lakkala M., Carver, E. ja Kimmo Kamppari. Opas projektityöskentelyyn. Tieteestä toimintaa -verkosto. Helsingin yliopisto. 2016. Saatavissa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/160099/Opas_projektity%C3%B6skentelyyn_2016.pdf?sequence=1

Maa- ja metsätalousministeriö. 2020. Ammattikeittiöt 2020. Saatavilla: https://mmm.fi/documents/1410837/1890227/22042_Ammattikeitti%C3%B6t_RAPORTTI_030420.pdf/3bd-33fa7-9415-0256-007b-9a2d3d467a35/22042_Ammattikeitti%C3%B6t_RAPORTTI_030420.pdf

Maa- ja metsätalousministeriö. 2014. Lisää luomua! Hallituksen luomualan kehittämisohjelma ja luomualan kehittämisen tavoitteet vuoteen 2020. Maa- ja metsätalousministeriö. Saatavilla: https://mmm.fi/documents/1410837/1890227/Luomualan_kehittamisohjelmaFI.pdf/9068c3b3-2e34-45ed-a917-10358dd132e2/Luomualan_kehittamisohjelmaFI.pdf

Lamminparras, A. 2020. Luomu Kaakkois-Suomessa. Luomu lentoon Kaakkois-Suomessa -hanke. Saatavilla: <https://www.xamk.fi/wp-content/uploads/2020/09/luomu-kaakkois-suomessa-kooste-2020.pdf>

Lisää luomusiementuotantoa. 2020. Raportti luomusiementuotannon fokusryhmän työstä. ProAgria Etelä-Suomi ja Luomu lentoon Kaakkois-Suomessa -hanke. Saatavilla: https://www.xamk.fi/wp-content/uploads/2020/07/siemenraportti_final_pieni.pdf

Luomuinstituutti. 2014. Suomen kansallinen luomututkimusohjelma 2014–2018. Saatavilla: https://luomuinstituutti.fi/wp-content/uploads/sites/2/2014/03/Luomututkimusohjelma_2014-2018.pdf

Miltä Kaakkois-Suomen luomu näyttää – hankkeen alkukartoituksen tulokset. 2019. Luomu lentoon Kaakkois-Suomessa -hanke. Saatavilla: https://www.xamk.fi/wp-content/uploads/2019/09/Kottila_Kouvola_Luomu-Kaakkois-Suomi.pdf

Pro Luomu ry. 2019. Luomun kuluttajabarometri 2019. Saatavilla: <https://proluomu.fi/wp-content/uploads/sites/11/2018/03/luomun-kuluttajabarometri-2019.pdf>

Pro Luomu ry. 2019. Luomu Suomessa 2019. Saatavilla: <https://proluomu.fi/wp-content/uploads/sites/11/2018/03/luomu-suomessa-2019-2.pdf>

Ruokavirasto. 2020. Luomuvalvonnan tilastot ja tietohaut. Tilastot 2020. Saatavilla: <https://www.ruokavirasto.fi/viljelijat/luomumaatilat/tilastot-ja-tietohaut/>

Seinäjoen ammattikorkeakoulu. 2019. SME Organics. South Ostrobothnia Regional Action Plan. Saatavilla: https://www.interregeurope.eu/fileadmin/user_upload/tx_tevprojects/library/file_1549630428.pdf

Työ- ja elinkeinoministeriö. 2018. Alueelliset kehitysnäkymät. Syksy 2018. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Ministeriö. 31/2018. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-344-3>

Työ- ja elinkeinoministeriö. 2017. Alueiden vahvuuksien analyysi. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Alueet. 24/2017. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-224-8>

Valtioneuvosto. 2019. Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019. Saatavilla: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161931/VN_2019_31.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Valtiovarainministeriö ja Kuntaliitto. 2020. Kansallinen julkisten hankintojen strategia 2020. Saatavilla: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162418/Kansallinen%20julkisten%20hankintojen%20strategia.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

PRO LUOMU

